

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Революции и еволюции – политически, икономически, технологични, културни и социални измерения на „прогреса“ Revolutions and evolutions – political, economic, technological, cultural and social dimensions of “progress”
Том / година Volume / year	II / 2023
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Дияна Нинкова Diana Ninkova, PhD Student
Институция Affiliation	Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ Shumen University “Konstantin Preslavski”
Заглавие Title	МЛАДОЛИБЕРАЛНАТА ПАРТИЯ И НЯКОИ АСПЕКТИ НА МЛАДОТУРСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ ПРЕЗ 1908 И 1909 Г. THE YOUNG LIBERALS PARTY AND SOME ASPECTS OF THE YOUNG TURK REVOLUTION DURING 1908 AND 1909
Страници Pages	240–257
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-2-240/

МЛАДОЛИБЕРАЛНАТА ПАРТИЯ И НЯКОИ АСПЕКТИ НА МЛАДОТУРСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ ПРЕЗ 1908 И 1909 Г.

Дияна Нинкова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме: Настоящата статия проследява основните аспекти от отношението на Младолибералната партия към Младотурската революция през 1908 г. По принцип младолибералите са привърженици на добрите отношения с турците. В конкретния случай те първоначално приветстват демократичните промени на младотурците. Впоследствие подлагат на критика някои от действията им заради настъплението срещу правата на българите в Турция. Едновременно правителството на Александър Малинов е критикувано за проявената „пасивност“, което невинаги отговаря на истината.

Ключови думи: Младолиберална партия, Младотурска революция, 1908 г., 1909 г.

Младолибералната партия е една от последните политически сили, които се обособяват до войните за национално обединение. Голяма част от нейните лидери влизат в политиката още през 80-те години на XIX в.¹, но през годините преминават от партия в партия². Младо-

¹ **Стателова, Елена.** Политическите партии в Източна Румелия (1879 – 1885). – Политически партии, организации и управления 1879 – 1944. Известия на Института за история. т. XXVI. София, 1983, 151 – 182; **Попов, Радослав.** България на кръстопът. Регентството (1886 – 1887). Университетско издателство „Климент Охридски“. София, 1991, 419 – 420; **Георгиев, Бисер.** Миражът за „Велика България“. Животът и дейността на д-р **В. Радославов** (1854 – 1929). Второ допълнено и преработено издание. Издателство „Ивис“. В. Търново, 2021, 80; **Кацарова, Румяна.** **Димитър Тончев** – общественик, политик, партиен лидер. Пазарджик, 2013, 19 – 51; **Цураков, Ангел.** Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атентатите в България. Книгоиздателска къща Труд, София, 2008, 435 и др.

² **Димитър Тончев** напр. първо е един от водачите на либералите от Южна България. След Съединението преминава в партията на П. Каравелов. През 1886 и пролетта на 1887 г. е привърженик на В. Радославов, а от лятото на 1887 г. преминава към Ст. Стамболов, за да се върне отново при либералите радослависти през 1893 г., с които остава до началото на XX век (**Кацарова, Румяна.** Министър **Димитър Тончев** и модернизирването на законодателно-административната система в България. – Минало, 2007, № 3, 35 – 44; същата, **Д. Тончев** – опит за политически портрет. – Исторически преглед, 1998, № 3 – 4, 119 – 139). В периода 1901 – 1903 г. групата му формално принадлежи към Либералната партия, но на практика води самостоятелна политика. **Георгиев, Бисер.** Борбата на либералите тончевисти срещу правителствата на Демократическата и Прогресивнолибералната партия (1901 – 1903). Модерният историк 2. Юбилеен сборник в чест на проф. дин Андрей Пантев. Изследвания по случай 70 години от рождението му. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. В. Търново, 2011, 132 – 144; същият, Либералите тончевисти и вътрешната политика на Второто стамболовистко правителство. (1903 – 1908 г.). – Съвременната история. Времена, реалности, промени. Том. 5. Издателство „Фабер“. Варна, 2008, 128 – 153.

либералната партия се появява на политическата сцена като самостоятелна организация едва през пролетта на 1904 г. Опитите на Димитър Тончев в предходните няколко години да измести от лидерското място в Либералната партия д-р Васил Радославов³, някои принципи противоречия, свързани със стила на управление на водача, на либералите, както и интригите на Двореца стават причина за отделянето на част от активистите на либералите от Радославов и преориентирането им към Тончев⁴. Скоро личните нападки между Д. Тончев и В. Радославов се ожесточават, което поляризира привържениците им. Опитите двата лагера в партията да бъдат помирени, пропадат и през април и май 1904 г. се стига до официално отделяне на тончевистите от радославистите⁵.

В първите години от самостоятелното съществуване на организацията Тончев претендира за името „либерали“ и прави опит да се идентифицира като „Либерална партия“⁶. Съвременниците обаче определят организацията му като „Тончевистка“⁷, а названието „Младолиберална партия“ придобива гражданственост години по-късно⁸.

³ От декември 1894 Д. Тончев е официалният подпредседател на Либералната (радославистка) партия. **Георгиев, Бисер**. Либералната (радославистка) партия в България (1886 – 1899). Издателство „Алинеа“. София, 2001, 37.

⁴ На 28 ноември 1900 г. Д. Тончев, Т. Иванчов, д-р С. Иванчов, Й. Титоров и други водещи политици са официално изключени от Либералната партия. **Георгиев, Бисер**. Либералната (радославистка) партия. На власт и в опозиция (1899 – 1908). Издателство „Плеяда“. София, 2007, 99 – 100.

⁵ **Георгиев, Бисер**. Младолибералната партия в Княжество България. Издателство „Ивис“. В. Търново, 2010, 55 – 83.

⁶ **Георгиев, Бисер**. Създаване на програмата на Тончевистката партия. – Понятия, време, промени. Том 7. Издателство „Фабер“. Варна, 2011, 129 – 150.

⁷ **Георгиев, Бисер**. Противодействието на парламентарната опозиция в Тринадесетото народно събрание срещу личния режим и промените на вътрешнополитическото законодателство. – Историческо бъдеще, 2018, № 1 – 2, 167 – 198; същият, Вътрешнополитически възгледи и дейност на Либералната (радославистка) партия в България (1886 – 1912 г.). Трети международен конгрес по българистика 23 – 26 май 2013 г. Секция „История и археология“. Подсекция „Нова българска история“. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. София, 2014, 40 – 75; същият, Младолибералната партия и българския национален въпрос (1904 – 1908). – Сборник в чест на 70 – годишнината на проф. д.и.н. Димитър Игнатовски. Издателство „Фабер“. В. Търново, 2011, 429 – 465; същият, Либералната партия в Княжество България 1886 – 1908. – Епископ-Константинови четения. том 17. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен, 2011, с. 13 – 34; същият, Възгледи и дейност на либералите тончевисти по основните стопански проблеми на България (1903 – 1908 г.). – България – 100 години юридически суверенна държава. Икономически, политически и културни постижения. Том втори, секция „История“, секция „Икономика“. Стопанско издателство. София, 2010, с. 114 – 133.

⁸ Името „Младо-либерална партия“ е употребено за първи път в Окръжно на Централното бюро от 17 юни 1909 г. във връзка с промяната в Избирателния закон (Свободно слово, № 460/28 юни 1909), но тончевистите продължават да наричат себе си „либерали“ в следващите години. До настоящия момент изследванията за Младолибералната партия обхващат периода от създаването ѝ до началото на 1908 г. Останалите събития с участието на тончевистите остават извън полезрението на изследователите или са засегнати повърхностно. Един от напълно неизяснените проблеми е този за отношението им към началото на Младотурската революция. Това е целта на настоящия труд. Той е написан върху основата на сведения от политическата преса, мемоарна литература и други източници. Вzeti са под внимание и общите характеристики на партията, направени в съвременната историография.

До настоящия момент изследванията за Младолибералната партия обхващат периода от създаването ѝ до началото на 1908 г. Останалите събития с участието на тончевистите остават извън полезрението на изследователите или са засегнати повърхностно⁹. Един от напълно неизяснените проблеми е този за отношението им към началото на Младотурската революция. Това е целта на настоящия труд¹⁰. Той е написан върху основата на сведения от политическата преса, мемоарна литература и други източници. Взети са под внимание и общите характеристики на партията, направени в съвременната историография.

***

Младотурската революция, започнала през юли 1908 г., е събитие, което засяга целия Балкански полуостров, а в някои отношения и европейската политика. Организирана като бунт на висши военни, с цел да се ограничи абсолютната власт на султан Абдул Хамид II чрез възстановяване на Конституцията от декември 1876 г., тя прераства в революция, дала перспектива за преобразяването на турската държава. Първата цел на офицерите от въстаналите гарнизони в Трета турска армия в град Ресен (дн. Северна Македония) е да се запази единството на империята, застрашено от непоследователната политика на султана. По онова време Македония е сред най-засегнатите от Великите сили територии на Османската империя. Неуспешните опити за реформи под международен контрол от началото на века, претенциите на Виена за земи от областта, действията на националноосвободителните движения на българи, гърци и албанци и избухналите въстания, най-голямо от които е Илинденско-Преображенското (1903 г.)¹¹, преплитат множество интереси и създават напрегната обстановка.

⁹ **Грънчаров, Стойчо**. Политическите сили и монархическият институт в България 1886 – 1894. София, 1986, 85; същият, България на прага на двадесетото столетие. Политически аспекти. Издателство на Отечествения фронт. София, 1986, 71; **Николова, Веска**. Програми и устави на буржоазните партии в България в края на XIX и началото на XX в. – Вътрешната политика на България през капитализма 1878 – 1944. Изследвания по българска история. т. 5. София, 1980, 53 – 54; същата, Към типологията на политическите партии в България в края на XIX и началото на XX век – Втори международен конгрес по българистика. т. 8. България след Освобождението (1878). Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. София, 1988, с. 212 – 219.

¹⁰ Тук няма да включваме проблема за отношението на тончевистите към обявяването на Българската независимост и нейната защита, защото то е предмет на друга публикация. **Нинкова, Дияна**. Младолибералната партия и провъзгласяването и защитата на Българската независимост (1908 – 1909 г.). – Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Факултет по хуманитарни науки. Том XXXIIIA/2. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен, 2022, 173 – 192.

¹¹ **Панайотов, Любомир**. Илинденско-Преображенското въстание 1903: Изследване. Издателство „Септември“. София, 1983; **Пандев, Константин**. Националноосвободителното движение в Македония и Одринско 1878 – 1903. Издателство „Наука и изкуство“. София, 1979; **Спиров, Никола**. Преображенското въстание: Борбите на тракийските българи за национално освобождение 1878 – 1903. Военно издателство. София, 1983.

От самото начало революцията е подкрепена от политически дисиденти от комитета „Единение и напредък“. Освен султанските правомощия, те целят да се ограничи влиянието на Великите сили (главно на Англия и отчасти на Русия) върху управлението в Цариград. За целта се търси помощта на Берлин, като се разчита и на германска военна подкрепа за засилване на армията. Като по-далечна перспектива се предвижда империята постепенно да се превърне от многонационална в турска държава, където турският етнос да играе доминираща роля в новата „османска нация“. Последното влиза в разрез с плановете на националреволюционните движения на балканските народи (главно българското¹² и гръцкото¹³).

Бунтовете в Ресен бързо обхващат цяла Македония. Въстаниците влизат в щаба на армията в град Битоля и пленяват военния командир на областта, след което се насочват към Цариград. Султанът не е в състояние да окаже сериозна военна съпротива, и се принуждава, на 24 юли 1908 г., да възстанови Конституцията.

От самото начало младотурците търсят помощта на българските революционни организации в Македония. Двете крила на ВМОРО излизат от нелегалност и се узаконяват под имената Съюз на българските конституционни клубове и Народна федеративна партия¹⁴. В новоизбрания турски парламент влизат четирима български депутати.

В Младотурската революция участват много сили с различни политически възгледи. Идеите на централното ръководство на Комитетите за единение и напредък, от една страна, се сблъскват с тези на Мохамеданския съюз, който е за връщане на шериата, а от друга – с исканията на националноосвободителните движения за разширяване на гражданските свободи¹⁵. Част от политическите партии в България пък свързват революцията с идеята за установяване на автономия на Македония¹⁶ и с обявяване на Българската независимост¹⁷.

¹² ВМОРО през погледа на нейните основатели. състав. **Билиарски, Цочо**. Военно издателство. София, 2003, 175.

¹³ **Трайкова, Весела**. Пловдив, Южна България и андартската акция в Македония – един епизод от 1905 – 1906 г. по документи. – Годишник на историческия музей в Пловдив, Пловдив, 2004, 98 – 102.

¹⁴ **Силянов, Христо**. Освободителните борби в Македония. Том 2. Издателство „Наука и изкуство“. София, 1983, 576.

¹⁵ **Влахов, Туше**. Криза в българо-турските отношения 1895 – 1908. Издание на БАН. София, 1977, 137 – 142.

¹⁶ **Гоцев, Димитър**. Идеята за автономия като тактика в програмите на националноосвободителното движение в Македония и Одринско 1893 – 1941. Издание на БАН. София, 1983, 131 – 179.

¹⁷ Историческите изследвания по посочения проблем са изключително много. Тук ще посочим само някои основни автори. **Тодорова, Цветана**. Обявяване независимостта на България и политиката на империалистическите сили. Издание на БАН. София, 1960; **Мартиненко, А. К.** Позиции России в связи с провозглашением независимости Болгарии в 1908 г.-и з истории русско-болгарских отношении. Москва, 1958, 3 – 112; **Митев, Йоно**.

След идването на демократите на власт през януари 1908 г. либералите тончевисти изпадат в тежко политическо положение. Въпреки крехкия организационен напредък след проведения Първи конгрес през есента на 1907 г.¹⁸, слабостта на партията им не им позволява да получат представителство в Четиринадесето Обикновено народно събрание¹⁹ Първата извънредна сесия на същото е открита през юни 1908 г.²⁰, а в самия ѝ край избухва Младотурската революция²¹. Водачите на младотурците влизат в контакт с революционните български организации в европейските вилаети и срещу помощта им ги легализират на основание възстановената от 23 декември 1876 г. Конституция²².

Променената обстановка кара българското правителството да действа предпазливо, оценявайки настъпващите промени с положителен знак²³. Част от опозицията не споделя това мнение и настоява за повече външнополитическа агресивност²⁴.

Либералите на Д. Тончев само отразяват събитията, защото са извън парламента и нямат възможност да участват в дебатите чрез свой представител. На 16 юли техният официоз – вестник „Свободно слово“, излиза с уводна статия със заглавие „Конституционна Турция“. В нея са отразени бунтът в Битоля, прокламирането на турската конституция и последвалите събития. Въпреки липсата на поверителна информация вестникът с голяма точност отбелязва, че в общия поток на недоволство срещу абсолютната султанска власт се сливат течения с противоположни възгледи. Набляга се и на факта, че революцията е посрещната с неодобрение от официалните кръгове в Русия²⁵. В следващите дни „Свободно слово“ прави кратък анализ на дотогавашните глобални законови промени в империята, акцентирайки на тези от

Изземване на източните железници и обявяване независимостта на България през 1908 г. – Известия. Притурка към Военноисторически сборник. т. 33, 1982, 120 – 136; **Марков, Георги**. Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г.-военноисторически сборник, 1983, № 5, 3 – 19; **Горанов, Петър**. Извоюване независимостта на България. В. Търново, 1986; **Ангелова, Иванка., Георгиев, Бисер**. БРСДП (т.с.) и провъзгласяването на независимостта на България през 1908 г. – Исторически преглед, 1989, № 4, 47 – 63; **Стателова, Елена**. Българската дипломация в защита на независимостта (1908 – 1909 г. – Военноисторически сборник, 1994, № 1, 21 – 43; Независимостта от 1908 г. в българския периодичен печат: сборник документи. състав. **Куманов, Милен**. София, 2008.

¹⁸ **Георгиев, Бисер**. Младолибералната партия в Княжество България..., 112 – 140.

¹⁹ **Палангурски, Милко**. По българските парламентарни избори 1894 – 1913 г. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. В. Търново, 2011, 213 – 234.

²⁰ Стенографски дневници на Четиринадесетото обикновено народно събрание. Първа извънредна сесия. кн. I. София, 1908, 1.

²¹ **Влахов, Туше**. Криза в българо-турските отношения..., 142.

²² **Стателова, Елена, Грънчаров, Стойчо**. История на нова България 1878 – 1944. т. III. Издателство „Анубис“. София, 1999, 216.

²³ **Марков, Георги**. Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г. ..., 4.

²⁴ Народни права, № 165/28.07.1908.

²⁵ Свободно слово, № 379/16.07.1908.

1839 и 1856 г. Оценката на вестника е, че тази от 1908 г. преминава „мирно“²⁶, което е странно, защото предходните са по-малко съпроводени с военни сблъсъци. За младолибералите обаче това е основание да проявят съмнение в искреността на започнатото и да прогнозираят задкулисни планове на турските управляващи. Без да се стремят да вникнат в същността на станалото, те смятат, че Конституцията е възстановена, за да се избегнат предвидените от Лондон и Петербург реформи в Македония, което е в ущърб на българите. Подобно мнение имат радославистите²⁷, но за разлика от тях либералите около Тончев одобряват възприетия от българските официални власти позитивен курс към ставащото в европейските вилаети²⁸. Нещо повече: идеологът на партията Никола Йонков-Владикин излиза със специална статия „Македонците да отиват в Македония“, в която призовава бежанците българи да се върнат по родните си места²⁹. Тя е в пълен синхрон с възгледите на водача на младолибералите, че българите и турците в империята трябва да живеят в съюз до момента, когато българският етнически елемент стане толкова силен, че да осъществи самостоятелно с военна сила националното си обединение³⁰.

„Свободно слово“ отправя и по-късно призови към установилите се в Княжеството българи от Македония да се върнат по родните си места³¹.

Възстановяването на турската Конституция, последвано от избори, свикването на парламент и даването на известни граждански свободи действително демократизират обществените отношения в Османската империя. Въпреки това има известни основания за опасения в българските политически среди по отношение на сънародниците им във вилаетите, защото непосредствено след промените Лондон се отказва от поддръжката на реформените акции в Македония и Одринско³². Тончевистите се възползват от обществените притеснения и постепенно започват да критикуват „пасивността“ на кабинета Малинов. С известно основание те прогнозираят, че със засилването на младотурската власт ще отслабва българското влияние. Обезпокоени са особено много от разминаването на изявленията и действията на

²⁶ Свободно слово, № 381/23.07.1908.

²⁷ Народни права, № 154/15.07.1908, № 158/19.07.1908.

²⁸ Пряпорец, № 87/29.07.1908. Вж. и Документи по обявяване независимостта на България 1908 година. Из тайния кабинет на княз Фердинанд. състав. Стателова, Елена, Тодорова, Цветана. Изд. на БАН. София, 1968, 13 – 14.

²⁹ Свободно слово, № 382/26.07.1908.

³⁰ Георгиев, Бисер. Алтернативният път на Димитър Тончев за разрешаването на българския национален въпрос през първото десетилетие на XX век. – Научна конференция „Интелектуалците в политиката“. Организатор Нов български университет. София, 2011. Електронен адрес: http://ebox.nbu.bg/profesorgenov/view_lesson.php?id=19.

³¹ Свободно слово, № 384/09.08.1908.

³² Стателова, Елена, Грънчаров, Стойчо. История на нова България 1878 – 1944. т. III. 1999, 216.

управляващите младотурци. „Свободно слово“ визираще пунктовете в тяхната програма, където се говори за „свобода на образованието“, но същевременно бие тревога срещу предвиденото закриване на българските гимназии³³. Вестникът се стреми да създаде дух на несигурност, без да предлага конкретни мерки, за да насочи стрелите на обществената критика срещу правителството на Малинов.

Младолибералите отделят широко място на политическите искания на легално преустроилото се в клубове крило на бившата ВМОРО³⁴. Те специално наблягат на „всеобщото задължително и безплатно първоначално образование на матерен език“ и го определят като условие за добрите българо-турски отношения³⁵.

Независимо от критичния тон към управляващите привържениците на Тончев се стремят да бъдат лоялна опозиция и за разлика от бившите си съпартийци и от народнолибералите³⁶, не прекриват границата на риска във външната политика. Не само не правят изявления, като д-р Н. Геннадиев и д-р В. Радославов, че България е длъжна да обяви мобилизация и дори да обяви война в защита на своите сънародници, но категорично не се съгласяват с тях и оценяват казаното като евтина пропаганда за партийни цели. По същия начин е коментирано изявлението на д-р Ст. Данев във вестник „България“ за активизиране на българската външна политика³⁷. Следвайки партийната си програма, бъдещите младолиберали декларират, че „България не може да има друга политика спрямо Турция, освен на мирно икономическо и културно проникване не само в Македония, но и в цялата империя“³⁸. Дори „инцидентът Гешов“³⁹ е коментиран предпазливо и оценен само като „обида“, с уговорката, че ще бъде разрешен скоро⁴⁰.

Предпазливостта продължава да бъде водеща позиция в политиката на младолибералите и през бурния септември на 1908 г. По повод окупирането на частта от Източните железници на българска територия⁴¹ Тончев дава специално интервю за вестник „Ден“, в което заявява

³³ Свободно слово, № 384/09.08.1908; № 385/14.08.1908.

³⁴ Въвеждане на конституционно-парламентарен режим, самоуправление на областите в Османската империя, общо изборително право, свобода на словото и печата, премахване на националните привилегии, замяна на постоянната армия с милиция и пр.

³⁵ Свободно слово, № 386/21.08.1908.

³⁶ Позицията на либералите Вж. в. „Народни права“, № 181/19.08.1908, № 184/22.08.1908, а на народнолибералите – в. „Нов век“, № 1347/20.08.1908.

³⁷ Свободно слово, № 388/31.08.1908.

³⁸ Свободно слово, № 387/24.08.1908.

³⁹ Българският пълномощен министър не е поканен на рождения ден на султана, с което се демонстрира васалното положение на България. История на България. Изд. на БАН. т. 8. София, 1999, 102.

⁴⁰ Свободно слово, № 389/04.09.1908. По това време, по финансови причини, вестник „Свободно слово“ излиза веднъж седмично и някои от коментарите закъсняват.

⁴¹ **Беров, Любен.** „Източните железници“ и България 1873 – 1908 г. – Исторически преглед, 1959, № 1, 80 – 104.

ва, че употребеният в западната преса термин „окупация“ е пресилен, защото възникналият „проблем“ ще се реши с преговори между българското правителство и Компанията и заплащане на трасето⁴². Вестник „Свободно слово“ отразява с голямо закъснение и провъзгласяването на Независимостта⁴³.

Когато първоначалната еуфория след 22 септември 1908 г. преминава, става ясно, че българският монарх не е признат официално за цар от нито една велика или съседна държава⁴⁴, а Берлин и Виена окачествяват завземането на Източните железници като „грабеж“⁴⁵. Променената обстановка предизвиква сериозна обществена тревога в България. За да я подсили, част от опозицията изказва чрез пресата „опасения“ за съдбата на Екзархията и сънародниците ни зад граница, декларирайки, че турската Конституция не се прилага по отношение на българите⁴⁶.

Независимо от сипещите се от много места хули срещу управляващите, младолибералите се държат сдържано и така донякъде подпомагат кабинета в един труден момент. Те например признават исканията за компенсации за правилни⁴⁷, с което подкрепят самата идея за директни преговори в Цариград, които правителството започва⁴⁸. Скоро обаче преговорите навлизат в задънена улица и плъзват слухове за предстояща война. Опозицията засилва критиките. Тончевистите се увеличат от общия хор и бързат да обявят външната политика на демократите за „несъстоятелна“, с акцент върху незащитените национални интереси⁴⁹.

Затягането на преговорите в Цариград принуждава българския външен министър генерал Паприков да моли представителите на Великите сили да окажат натиск върху младотурското правителство⁵⁰. Тончевистите, които още от 1900 г. имат враждебно отношение към

⁴² Свободно слово, № 391/17.09.1908. В същия брой редакцията изразява несъгласие с публикуването на втора страница антрефила от Н. Йонков-Владикин, в което демократите са наречени „дипломатически анархисти“.

⁴³ Свободно слово, № 393/25.09.1908. Късната публикация е следствие на обстоятелството, че вестникът излиза едва веднъж седмично. Вероятно Тончев не присъства и на 22 септември в Търново, защото в същия брой е отправен апел тържеството „да се повтори“ в присъствието на водачите на всички партии.

⁴⁴ Саздов, Димитър. Мисията на Фердинанд в България. Издателски комплекс УНСС. София, 2017, 118.

⁴⁵ Марков, Георги. Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г..., 9 – 10.

⁴⁶ Народни права, № 217/01.10.1908, № 218/02.10.1908, № 233/20.10.1908; Нов век, № 1362/26.09.1908, № 1364/01.10.1908.

⁴⁷ Свободно слово, № 395/08.10.1908.

⁴⁸ Марков, Георги. Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г..., 10 – 11.

⁴⁹ Свободно слово, № 396/11.10.1908. Вж. и № 397/15.10.1908, № 399/23.10.1908.

⁵⁰ Марков, Георги. Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г..., 12.

генерала⁵¹, не пропускат случая да го атакуват. За да сплашат Фердинанд, те заявяват, че „историята (от 1886 г.) се повтаря“, намеквайки за възможна детронация. „Изхода“ от усложнените преговори те виждат в капитулация и поемане на огромен пасив от държавата в размер на 300 млн. зл. лв. или във военен конфликт. По отношение на последния се сочи, че както Османската империя, така и Сърбия чакат удобен повод да нападнат България. Либералите на Тончев се представят като противници на подобна възможност⁵², но не декларират подкрепа за властта, ако това се случи. В това отношение позицията им е далеч по-неконструктивна от тази на радославистите, които категорично застават зад кабинета в случай на какъвто и да е външен конфликт⁵³.

Въпросът за възможен българо-турски военен сблъсък е повдигнат отново в края на ноември 1908 г., когато ръководителят на българската делегация в Цариград Андрей Ляпчев прекратява временно преговорите и се прибира в София⁵⁴. Тончевистите се възползват от лаконичността на официоза на правителството по случая⁵⁵ и започват да развиват хипотези. Една от тях е свързана с възможността за война. „Свободно слово“ прави анализ на разположението на силите на турската армия. Вестникът изчислява, че турците не са в състояние да мобилизират на Балканите повече от 300 000 души, за които няма достатъчно оръжие, муниции и храна. При това положение заключава, че турската армия няма да е в състояние да води офанзивни действия на българска територия. Освен това от войната ще се възползват гърците, които ще нахлуят в Епир, и сърбите, които, заедно с черногорците, ще навлязат в Новопазарския санджак и в земите, населени с албанци. Така евентуалната турска офанзива спрямо България е оценена като край на „младотурското големанство в Европа“⁵⁶.

Въпреки позитивните заключения теоретичните разсъждения по военните въпроси имат за цел да накърнят престижа на кабинета. Прибирането на Ляпчев създава дух на несигурност, от който привържениците на Д. Тончев се опитват да се възползват. Падането на демократите от власт за тях означава нови избори и шанс да се включат като сателит във властта или поне да получат няколко депутатски мандата. Целите им са подкрепени и от обстоятелството, че след прекъсването на българо-турските преговори Виена се опитва да въздейства върху българската външна политика, съветвайки управляващите в София да започнат подготовка на армията си за защита. В противовес Петербург

⁵¹ Георгиев, Бисер. Либералната (радославистка) партия. На власт и в опозиция (1899 – 1908). Издателство „Плеяда“. София, 2007, 94 – 95.

⁵² Свободно слово, № 402/02.11.1908.

⁵³ Народни права, № 255/15.11.1908, № 262/24.11.1908.

⁵⁴ Документи по обявяване независимостта на България 1908 година. 1968, 76 – 77.

⁵⁵ Пряпорец, № 134/20.11.1908, № 135/22.11.1908.

⁵⁶ Свободно слово, № 406/19.11.1908.

твърдо настоява Ляпчев да се върне в Цариград⁵⁷.

В началото на декември младолибералите, които не разполагат със съществена информация в областта на дипломатическа сфера, се ориентират отново към теоретизиране. Сега анализират Източния въпрос и отбелязват, че последният съществува заради движенията на християнските народи на Балканите, а от решението му зависи и съдбата на самата Турция. Според тончевистите през първото десетилетие на XX в. Източният въпрос е навлязъл във фаза, в която се дублира с Македонския въпрос. От разрешаването на последния зависи бъдещето на империята, но младотурците не го разбират и по отношение на българите в Македония водят политика на „старотурци“. Привържениците на Тончев са наясно, че всяка от Великите сили има свои интереси на Балканите, но са на мнение, че намесата на балканските народи също играе важна роля в случващото се. Не е пропуснато и съперничеството между силите, включително австро-руското, като основно в региона⁵⁸. Във връзка с това се предлага да се даде съвместен българо-турски отпор на Виена по отношение на апетитите ѝ към Босна и Херцеговина, като се убедят младотурците срещу подкрепата да предоставят на българското население във вилаетите широки граждански права⁵⁹. Последното ясно сочи, че отдалечената от властта и дипломацията малка партия не оценява адекватно обстановката на Балканите.

В теоретичните си статии „Свободно слово“ проследява и българо-турските търговски отношения. Подобряването им до сключване на митнически съюз е стара идея на тончевистите, която те отстояват през годините⁶⁰. Сега обтягането на българо-турските отношения във връзка с обявяването на Независимостта ги плаши, защото след анексията на Босна и Херцеговина Цариград обявява бойкот на австрийските стоки. Вестникът анализира годишния стокооборот между двете страни, като отбелязва, че за периода 1904 – 1906 г. българският износ към Турция спада от 25,6 на 21,3 и 21,7 млн. лв. (сумите са закръглени, Д. Н.), докато вносът на турски стоки е повишен от 17 на 18 млн. лв. Разликата от около 4 – 5 млн. лв. във външнотърговския оборот е определена като „нищожна“. Освен това е отбелязано, че България плаща на империята 3,5 млн. лв. годишно за бившата Източна Румелия и още 500 000 като наем за Източните железници, приходът от които възлиза на около 1,5 млн. лв. При това положение, разсъждават тончевис-

⁵⁷ **Марков, Георги.** Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г...., 12 – 13.

⁵⁸ За него Вж. **Георгиев, Бисер.** Либералната (радославистка) партия и австро-руското съперничество на Балканите 1887 – 1899 г. – Империи и имперско наследство на Балканите. Сборник в чест на 70-годишнината на проф. Людмил Спасов. т. II. Ново време и съвремие. Пловдив, 2019, с. 105 – 128.

⁵⁹ Свободно слово, № 410/05.12.1908.

⁶⁰ **Георгиев, Бисер.** Младолибералната партия и балканската политика на Второто стамболовистко правителство. – Сборник в чест на 60-годишнината на професор Христо Матанов. ИК „Тангра ТанНакРа“. София, 2014, с. 613 – 632.

тите, дългът реално се изплаща в стоки, които България изнася. Те са на мнение, че ако младотурците възродят държавата си и осъществят условия за промишлено производство, вносът на български стоки ще намалее, което не е в интерес на България⁶¹.

Въпреки че не са във властта, младолибералите внимателно наблюдават случващото се в Цариград. Особено ги притеснява факта, че в тронното слово на султана българският монарх е наречен „валия“ на Източна Румелия⁶². Това е поредният опит да бъде сплашен Фердинанд.

В края на всяка година повечето политически издания правят равностметка на случилото се. Акцентът на „Свободно слово“ за 1908 г. пада върху международното положение, и по-специално върху позициите на Великите сили. Вестникът оценява дипломатията на Великобритания като „най-смислена“, следвана от тази на Франция, която „умело бди над своите интереси“. За Русия е отбелязано, че „след много лутания“ най-после заема определена позиция по българския въпрос, докато подкрепяната от Берлин Австро-Унгария умело преодолява препятствията, създавани пред нея „от малки и големи държави“. Не е пропусната и Италия, за която се споменава, че в търговско отношение се възползва от бойкота на австрийските стоки, наложен от Цариград. По отношение на конкретната обстановка на Балканите вестникът недоволства, че всички Велики сили са престанали да говорят за конференция, която трябва да реши споровете, докато Турция продължава „да дрънка оръжие“, а Сърбия и Черна гора се държат като обидени деца, които не са получили подаръци. Българската дипломатия е определена като „чирашка“⁶³, което е политизирана оценка на една последователна външна политика.

През януари 1909 г. Виена подписва с Цариград договор за присъединяване на Босна и Херцеговина срещу компенсация от около 57 млн. франка⁶⁴. След този резултат младотурското правителство започва да притиска българското за допълнителни компенсации. Една от тях е искането за ректификация на границата в полза на Цариград. Нотата е връчена на българското правителство на 14 януари 1909 г.⁶⁵. В отговор кабинетът на Ал. Малинов мобилизира 8-а Тунджанска дивизия, разполагайки я около Харманли, а външният министър връчва протестна нота до представителите на Великите сили⁶⁶.

⁶¹ Свободно слово, № 411/11.12.1908. Вж. и № 413/17.12.1908.

⁶² Свободно слово, № 412/13.12.1908.

⁶³ Свободно слово, № 416/31.12.1908.

⁶⁴ **Тодорова, Цветана.** Обявяване независимостта на България и политиката на империалистическите сили. 1960, 143.

⁶⁵ **Марков, Георги.** Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г..., 14.

⁶⁶ История на България. Изд. на БАН. т. 8. София, 1999, 106.

В страната отново се създава военна психоза. Народнолибералите и либералите се възползват и обвиняват правителството за непрекъснатото влошаващото се според тях положение на българите в Македония⁶⁷. Младолибералите също определят случващото се като „провал“ на политиката на демократите. Те възхваляват качествата на българската войска, но определят крайната мярка границата да се пази с цели дивизии, за прелюдия към гранични сблъсъци и война. Във връзка с това се намежда за „отговорностите“, които поемат министрите, които не могат по друг начин да защитят справедливите български позиции⁶⁸.

Ескалацията на напрежението кара Петербург да направи специално предложение за решаването на финансовите претенции на Цариград към София, което Лондон и Париж одобряват. Българското правителство показва съпричастност и демобилизира Тунджанската дивизия⁶⁹.

За да не се противопоставят на широката българска общественост, която посреща руското предложение с ентузиазъм, младолибералите го определят като голяма помощ в труден за България момент. В направения кратък анализ на българо-руските отношения вестник „Свободно слово“ изказва съжаление, че дипломатическите контакти са били прекъснати заради външни зложелатели (намежда за Виена, Д. Н.), „късоголедството“ на „някои политици“ и грешки и „от двете страни“⁷⁰. „Пропуска“ се фактът, че по време на Регентството и Стамболовия режим именно Д. Тончев е председател на Третото Велико народно събрание и министър, а неговите привърженици са измежду личностите, които открито критикуват действията на руската дипломация⁷¹. Това се прави, за да бъдат насочени стрелите на критиката изцяло срещу българското правителство.

Руско-турско-българските преговори не преминават гладко, защото младотурците искат да бъде опростен целият военен дълг към Русия и отменен чл. 23 от Берлинския договор⁷². За разлика от други политически сили обаче, привържениците на Тончев не търсят вина в

⁶⁷ Нов век, № 1407/14.01.1909; Народни права, № 9/14.01.1909, № 12/17.01.1909.

⁶⁸ Свободно слово, № 419/14.01.1909 и № 421/22.01.1909.

⁶⁹ **Тодорова, Цветана.** Обявяване независимостта на България и политиката на империалистическите сили. 1960, 390 – 391.

⁷⁰ Свободно слово, № 422/25.01.1909.

⁷¹ **Георгиев Бисер.** Парламентарната опозиция в Петото обикновено народно събрание и вътрешната политика на Стамболовото правителство през 1887 г. – България във война и мир. Историки т. 8. Издателство „Фабер“. В. Търново, 2015, с. 92 – 117; същият, Либералите радослависти и политиката на правителството на Стефан Стамболов (1887 – 1894 г.) по българския национален въпрос. – Военноисторически сборник, 1990, № 2, 25 – 42.

⁷² **Марков, Георги.** Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г...., 15.

българските управляващи⁷³, а обвиняват за случващото се Цариград и неговия „покровител“ Лондон⁷⁴.

Представянето на външната политика на Великобритания като ретроградна и намираща се в криза⁷⁵ е нещо ново за тончевистите. Единствената забележка към техните изводи, която следва да направим, е обстоятелството (както е отбелязано по-горе, Д. Н.), че след Младотурската революция британската политика се отказва от идеята за реформи в европейските вилаети и не подкрепя младотурците.

Привържениците на Тончев в този период нямат добро отношение и към политиката на Берлин и Виена⁷⁶. Присъединяването на Босна и Херцеговина към Австро-Унгария е оценено от тях като етап от придвижването на Германия на изток, което в близкото минало е считано за химера. Тончевистите отразяват факта, че с това не само се откъсва територия от проектираната от младотурците държава, но и се отнема възможността на Сърбия да присъедини населени със свои сънародници територии, което тласка Белград „на опасен път“ с активизирането на сръбски претенции за части от Македония⁷⁷.

Анализирайки събитията около нарушаването на Берлинския договор през септември 1908 г., вестник „Свободно слово“ не пропуска да засегне голямата европейска политика. Редакцията изказва мнение, че Австро-Унгария няма да воюва с Русия заради Босна и Херцеговина, защото това според нея би бил краят на Хабсбургската империя. Обяснението, което дават, е свързано с обстоятелството, че половината от австро-унгарските поданици са славяни и русофилски настроени⁷⁸, а същото би било фатално в една война⁷⁹.

По време на преговорите за окончателното уреждане на въпроса за признаване на Българската независимост, в Цариград е извършен опит за преврат срещу младотурците и реставрация на властта на Абдул Хамид II. Той води до временна промяна на турското правителство

⁷³ Народни права, № 24/31.01.1909, № 26/04.02.1909.

⁷⁴ Свободно слово, № 423/28.01.1909, № 424/31.01.1909.

⁷⁵ Интересен е фактът, че някои от изводите им съвпадат с констатации на съвременната историография. **Александров, Емил.** Дипломатията срещу свободата. България и Великобритания 1909 – 1915 г. изд. „Фабер“. В. Търново, 2017, 23 – 37.

⁷⁶ Няколко години по-късно това ще се промени противоположно. Вж. **Георгиев Бисер.** Миражът за „Велика България“. Животът и дейността на д-р В. Радославов (1854 – 1929). Издателство „Ивис“. В. Търново, 2016, 340; същият, Вступление Болгарии в Первую мировую войну: к вопросу о выборе 1915 года. – Современная научная мысль. Москва, 2018, № 3, 42 – 59.

⁷⁷ Свободно слово, № 428/18.02.1909.

⁷⁸ За политическите настроения в Австро-Унгария през периода Вж. **Мишев, Радослав.** България във външната политика на Австро-Унгария 1898 – 1912 г. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. В. Търново, 2004; същият, Балканската политика на Австро-Унгария 1867 – 1914 г. Сборник статии. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. В. Търново, 2007.

⁷⁹ Свободно слово, № 434/12.03.1909.

в самия край на март и през април 1909 г. Това принуждава кабинета на Малинов да връчи на 2 април ултиматум за приключване на преговорите, вследствие на което новите турски управляващи подписват договора с България още на 6 април. Същия ден Независимостта става юридически факт⁸⁰.

Обстановката около преврата създава поредното напрежение сред българската общественост. Привържениците на Д. Тончев бързат да използват смущенията, за да натрупат политически дивиденди. На 4 април „Свободно слово“ излиза със специална статия „Закъснели явления“, в която се опитва да обясни Младотурската революция. Вестникът отбелязва, че още с избухването си тя се отличава с няколко важни особености. На първо място, той я определя като „мирна“, без сериозни кръвопролития, и като върхушечна. „Не можеше да се предполага – пише авторът на текста, – че войниците съзнателно и по своя воля осъществяват бляновете на най-напредничавия елемент в една толкова некултурна страна, като империята на правоверните, която беше стигнала до печалното положение да бъде реформирана от чуждите сили.“ Султанът също е представен като инициатор на случващото се, което е определено като противоречащо на „здравия разум“⁸¹. От тази гледна точка събитията около преврата се представят като връщане към действителността. Парадоксът за „един европеец“, че турският султан подкрепя и новото движение, независимо че то идва от софтите и има противоположен политически знак, се обяснява с източната психология, непонятна за европейското мислене. Въпреки това „бунтът на цариградските войски“ (Първа армия, б. а., Д. Н.) е определен като „много сериозен“. Сериозността се обяснява с обстоятелството, че армията срива стария режим и сега отново тя иска да го възстанови, докато „народът“ и преди, и в този момент е безучастен. Набляга се на обстоятелството, че в провинцията има верни на младотурците войски, които са в състояние да потушат бунта в зародиш, но ако това не стане, ще избухне гражданска война, която ще има последствия и за бъдещето на България.

По време посочените събития съвпадат с предизборната кампания около обявените за 12 април допълнителни парламентарни избори. Това засилва атаките на опозицията срещу кабинета. В броя от 8 април на „Свободно слово“ младолибералите отбелязват, че правителството си приписва заслуги в момент, когато никой не може да каже какво точно става в турската столица. Това се прави, за да се внесе нотка на съмнение по отношение на правилността на правителствената политика. В същия брой се задава риторичният въпрос не е ли време

⁸⁰ История на България. Изд. на БАН. т. 8. София, 1999, 108. Още на 7 април 1909 г. Българската независимост е призната официално от Русия, а дни по-късно – от останалите велики сили. **Марков, Георги**. Обявяване и признаване независимостта на България през 1908 – 1909 г...., 18.

⁸¹ Свободно слово, № 439/04.04.1909.

българската войска, която няколко пъти отлага навлизането си в Турция, да премине границата, използвайки като повод необходимостта от защита на българското християнско население⁸². Подобен призив се появява за първи път в тончевисткия официоз, което е основателна причина да бъде обяснена причината за него. Определено младолибералите не са сред войнствено настроените български партии. Сега обаче те се опитват да натрупат политически дивидент за сметка на демократите на власт. Като опитни политици с голям стаж в държавното управление, ръководителите на партията, групирани около Тончев, са наясно, че кабинетът Малинов няма да рискува да изпусне постигнатата победа с едно крайно авантюристично действие. Не така стои въпросът с обикновените избиратели, на които се вмениява, че демократите вече трети път (след началото на Младотурската революция и през септември 1908 г.) пропускат да получат без плащане държавната независимост. Поемането на задължение от 82 млн. зл. лв., при това като заем за десетки години напред, съвсем не е лесен ангажимент и това се разбира не само от високограмотните български граждани. Неслучайно точно ден преди вота тончевисткият вестник публикува „Цариградския протокол“, подписан от Рифат паша и Ляпчев, като в коментара към статията умишлено се набляга на поетите от българска страна финансови задължения⁸³. Освен това, при още несигурното политическо положение в Цариград, започват преговори с Компанията на Източните железници за размера на обезщетенията. Наистина те вече не могат да обърнат процеса⁸⁴, но са в състояние да дразнят допълнително политическите противници на демократите, между които са и привържениците на Д. Тончев⁸⁵. Последното се разбира добре от ръководството на неговата партия. Затова „Свободно слово“ излиза с гръмки заглавие „Още не е свършено“, намерило място на първа страница, въпреки че тонът не е достатъчно убедителен. Постигнатият от правителството на демократите огромен външнополитически успех няма как да бъде заличен по подобен начин. Затова тончевистката пропаганда бързо се ориентира към тънката струна на българската народопсихология – положението на сънародниците в Турско. Още в същия брой от 11 април, на първа и втора страница, излизат други две статии: редакционна, под заглавие „Малко психология“, и на М. Струмски, „Събитията в Турция и нашите демократи“. В тях авторите

⁸² Свободно слово, № 440/08.04.1909.

⁸³ Свободно слово, № 441/11.04.1909.

⁸⁴ Договорът с Компанията на Източните железници е подписан на 13 юни 1909 г., като общата цена на обезщетението е определена на малко над 2 млн. лв. **Кесяков, Богдан**. Принос към дипломатическата история на България 1878 – 1925. т. I. Издателство „Родопи“. София, 1925, 34 сл.

⁸⁵ На 30 април например е публикувана статията „Народът трябва да се произнесе“, където, в противоречие с предходните изявления от 1908 г., е предложено гражданите да „осъдят“ правителството заради съгласието да бъдат въобще започнати преговори за компенсации, след като обществеността е одобрила с митинги насилственото завземане на Източните железници. Свободно слово, № 445/30.04.1909.

правят анализ на турската история с основен извод, че обикновените мюсюлмани в империята имат робска психика, живели са постоянно в абсолютизъм и не са способни да осъществят демократични промени. Те просто се подчиняват на едни или други господари, включително младотурците. От друга страна, тази психика насажда изключителна жестокост към потиснатите християни. Във връзка с това Струмски отправя критика срещу демократите по един много специфичен начин. Той ползва статистика, съгласно която в държавната администрация на България работят приблизително 12 000 българи, родом от Македония, част от които са членове на Демократическата партия. И тук се задава въпросът „къде са“ тези хора, когато „техните братя“ търпят неволите на младотурската власт⁸⁶.

Потушаването на контрапреврата дава повод на тончевистите още веднъж да се спрат на турската народопсихология. Без да визират българското участие в събитията от страна на дейци на ВМОРО, те привидно се дивят на факта, че Цариград е превзет от една нищожна армия, наброяваща едва 25 000 души. Отново всичко е обяснено с пасивността на турския етнос, като не е пропуснато да се спомене, че „националните движения“ в империята започват да западат и скоро българското може да претърпи провал. Прогнозира се, че политическото развитие на турската държава ще доведе до формирането на два типа партии – конституционни и националистически, които ще се борят помежду си, докато една от двете най-силни националности – българската или турската, получи надмощие и „пороби“ другата⁸⁷. Всичко това се прави, за да бъдат убедени поддръжниците на партията, че външната политика на България върви по опасен път.

***

Младотурската революция безспорно е сред най-сериозните събития на Балканите от края на първото десетилетие на XX в. Тя е сериозен успех за турската нация, която отхвърля османския абсолютизъм и поставя началото на нова ера в обществените отношения в империята. Същевременно случващото се оказва съществено влияние върху живота на християнските народи под турска власт, както и върху политиката на съседните балкански страни. България се възползва най-умело и успява да постигне не само държавна независимост, но и придобиване на частта от Източните железници на българска територия, което е ликвидиране на една „държава в държавата“.

Като млада, сформирала се съвсем скоро партия, организацията

---

⁸⁶ Свободно слово, № 444/26.04.1909. Статията „Малко психология“ продължава и в № 442/16.04.1909.

⁸⁷ Свободно слово, № 445/30.04.1909.

на Д. Тончев търси и намира многостранни поводи за изява на политическата сцена. Младотурската революция е удобна възможност да „блесне“ политическата далновидност на лидера на Младолибералната партия и неговото близко обкръжение. Вестник „Свободно слово“ излиза с десетки статии, в които чрез философско-историческо-психологически анализ обяснява злободневните въпроси на деня. Проблемът, който застава пред тончевистите, обаче е обективен. Тяхната програма ратува за установяване на дълготрайни приятелски отношения с турците, докато конкретният исторически момент изисква по-твърда политика. Затова част от коментарите на случващото се са противоречиви. От една страна, партийната пропаганда одобрява демократичните промени в Турция, даващи простор за легална защита на българските интереси. От друга, е принудена да засилва критиките срещу младотурците заради настъплението им срещу отдавна извоювани църковни, училищни и други права на българите в империята. Така през пролетта на 1908 г. се стига до призови за навлизане на българските войски на турска територия, което не е характерно за поведението на младолибералите.

По идентичен на горния начин протича и отношението на тончевистите към българското правителство. Призивите за умереност през лятото и есента на 1908 г. отчасти подпомагат кабинета на Малинов в защитата на българските национални интереси. С утвърждаването на политическите позиции на демократите тончевистката критика се засилва, като на моменти стига до отрицание на реални успехи на българската дипломация, което е политиканство. Причина за това е обстоятелството, че малката по численост и със слабо обществено влияние партия търси път за събарянето на управляващите от власт, за да получи поне минимален шанс да участва в голямата политика.

За разлика от вътрешнополитическите оценки и тези към младотурците, анализът на международната обстановка, направен от тончевистите, в повечето случаи е обективен. Те следват принципите на международното право. Признават повечето финансови искания от турска и европейска страна към България за принципно правилни, критикувайки само размера на средствата. Отчитат положителната роля на Русия в събитията и за разлика от други опозиционни партии, не атакуват безогледно руските предложения. Посредничеството на Петербург в българо-турските преговори е посрещнато с благодарност. Прикрито е дори личното участие на Д. Тончев и други лидери на партията в събитията от края на 80-те и началото на 90-те години на XIX в. и е изказано съжаление за пропуснатия шанс да бъдат възстановени по-рано българо-руските дипломатически отношения. Отпра-

вена е критика към политиката на Виена на Балканите до степен да се предложи българо-турски съюз срещу нея, а позицията на Лондон е класифицирана като ретроградна. Почти няма критики към позицията на съседните балкански държави.

В по-общ план отношението на младолибералите към Младотурската революция може да се определи като положително, с акцент на страничен наблюдател, който одобрява демократичните промени и обяснява някои от особеностите на турската психика. Атакувани са само някои конкретни постъпки на младотурците срещу привилегиите на българския етнос. Дори тогава в повечето случаи тонът е спокоен, без призови за насилие. От пролетта на 1909 г. тази позиция постепенно започва да се променя.

THE YOUNG LIBERALS PARTY AND SOME ASPECTS OF THE YOUNG TURK REVOLUTION DURING 1908 AND 1909

Diana Ninkova, PhD Student

Shumen University "Konstantin Preslavski"

Abstract: This article traces the main aspects of the attitude of the Young Liberal Party to the Young Turk Revolution in 1908. In principle, the Young Liberals are supporters of good relations with the Turks. In this particular case, they initially welcomed the democratic changes of the Young Turks. Subsequently, some of their actions were criticized because of the offensive against the rights of Bulgarians in Turkey. At the same time, the government of Alexander Malinov is criticized for its "passivity", which does not always correspond to the truth.

Keywords: Young Liberal Party, Young Turk Revolution, 1908, 1909.

Диана Нинкова, докторант

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Факултет по хуманитарни науки

Катедра „История и археология“

Ул. „Университетска“ № 15

E-mail: diqna.ninkova@abv.bg